

פרשת עקב
תשפ"ב
גליון מס' 201

משיעורי מורינו הגאון רבי **נחום נבנצאל** שליט"א

אם יש בגדול [האוכל כשיעור] חיוב דרבנן בברכת המזון - ספיקא לחומרא בברכת המזון - זריזין מקדימין בברכת המזון

אם יש בגדול [האוכל כשיעור] חיוב דרבנן בברכת המזון

דהא דאין אשה מוציאה את האנשים הוא משום דחיובה הוא רק מדרבנן [והיוב האיש - בקריאה דיום- הוא מדברי קבלה].

וכתב שם שעל כל פנים כשאין איש שיוציאם יצאו לכל הפחות החיוב דרבנן.

ובמרומי שדה שם כתב דודאי אינו כן, דהמחוייב מדאורייתא לא שייך בו חיוב דרבנן ולא יועילו כלום במה שתוציאם אשה, וכשם שאין מקום ליקח אתרוג חסר ביו"ט ראשון של חג.

[ובגליונות להג הסוכות הובא בזה דעת החכם צבי שמי שאין לו לולב שלו ביו"ט ראשון של סוכות, חייב ליטול לולב שאול, לצאת לכה"פ הדרבנן, ותלוי הוא בהנ"ל].

ולכאורה הוא הנידון דנן, אם המחוייבים מדאורייתא שייך בהם חיוב דרבנן או לא.

אך יש מקום לחלק בזה, מהטעם שהובא לעיל, דהכא כבר נתחייב בתחילת אכילתו, ויש מקום לומר דהיכא דכבר חל חיוב דרבנן לא פקע.

ויש לעיין לפי זה, היאך יהא הדין במקום שאכל כדי שביעה בבת אחת, אם בזה [להמרומי שדה] לא יהא לו חיוב מדרבנן, או שכיון שיש בכלל אכילת כדי שביעה אכילת כזית יודה אף בזה, וצ"ע.

מעשה באחד שהיה לו כמה ספיקות בחיוב ברכת המזון שלו, באופן שלא יכל לברך משום ספיקא דאורייתא לחומרא, ולא היה שם מי שיוציאו כי אם בנו הקטן שסיים את אכילתו.

והנה הדין מבואר בגמ' (ברכות כ:): וטושו"ע (קפו, ב), שקטן, אף שהגיע לחינוך, אינו מוציא גדול בברכת המזון משום שאין חיובו אלא מדרבנן, אלא אם כן לא אכל הגדול אלא כזית, שאף הוא אינו חייב בברכת המזון אלא מדרבנן.

ויש לדון אם ראוי בכהאי גוונא לבקש מהקטן שיוציאו, ויהא לו לכל הפחות ברכת המזון מדרבנן או לא.

ואף שכבר הובאו בזה דברי הבה"ל (סי' ל"ז ד"ה ויש אומרים) שאין שייך חיוב חינוך בגדול, ואם כן מה שייך בו חיוב ברכת המזון דרבנן, יש לומר דהכא שאני, שהרי מצינו אף באשה שחייבת מדרבנן, ואם כן יש מקום לומר שחיוב זה שייך אף באיש, ויצא עכ"פ זה החיוב.

עוד יש לדון בזה, דהכא הרי כל האוכל כזית מתחייב בחיוב ברכת המזון דרבנן, ורק אח"כ כשמגיע לשיעור שביעה מתחייב מדאורייתא, ואם כן יש לומר דחיוב ברכת המזון שנתחייב בתחילה לא פקע.

והנה לעניין מקרא מגילה כתב בטורי אבן (מגילה ה)

ספיקא לחומרא בברכת המזון

ויש לעיין בדבריו, דלכאורה איפכא מסתברא, דהיינו שלהרמב"ם, שספיקא לחומרא רק מדרבנן, אם כן אף ספק איסור אינו אסור אלא מדרבנן ואם כן אינו עובר אלא בלא תשא של דבריהם, ומאי קשיא.

ואולי יש לומר, דסבר, שכיון שספק דאורייתא מן התורה לקולא הרי חל עליו פטור מברכת המזון בתורת ודאי, ואם כן יש כאן ודאי ברכה לבטלה, וצ"ע.

הנה הגרעק"א בתשו' (כה) העמיד דלהרמב"ם ברכה לבטלה איסורה מדאורייתא.

ועמד שם, דלפי זה, כיון שלהרמב"ם ספק דאורייתא לחומרא רק מדרבנן, היאך הותר לו משום זה לעבור באיסור דאורייתא של לא תשא - ברכה לבטלה.

וביאר שם דאף אם חייב רק מדרבנן, מכל מקום מיקרי השתא מחוייב ודאי, ואף אם קמי' שמיא גליא שכבר בירך אינו עובר בלא תשא.

ספיקא לחומרא בקטן

שמסופק אם בירך ברכת המזון, אם מחוייב מספק לברך

הנה הגר"א גנחובסקי זצ"לה"ה העמיד נידון, בקטן

או לא.

ויסוד הנידון הוא דכיון שחיובו הוא משום חינוך והרי לכשיגדל יהא מחוייב לברך בכהאי גוונא, אם כן אף הוא חייב לברך, או דלמא שעתה חיובו מדרבנן, והוה ספק דרבנן, ולקולא.

ושמעתי ששאלו זה למרנא הגרי"ש אלישיב זצללה"ה, וענה שחייב.

והנה אחר זמן חזרו ושאלוהו שאלה זו והשיב שמספק פטור.

ושאלוהו הנוכחים על סתירת הדברים, והשיב שאין זו סתירה, אלא שבתחילה שאלוהו אם האב מחוייב לחנכו לזה, ובשנית שאלוהו אם מחוייב בסתמא, והיינו אם יש חיוב על הקטן.

והיינו, שהנה מבואר בתוס' בברכות שקטן חייב בחיוב עצמי בכל חיובי דרבנן.

ואמנם ברור שלבד זה יש חיוב על האב לחנכו.

ומעתה כאשר שאלו לגבי חיובו דבן, הרי אין הבן, שחיובו הוא חיוב דרבנן גרידא, חייב לברך מספק, אך כאשר הנידון הוא כלפי האב, מסתברא מילתא דכיון שהוא חיוב חינוך תליא בהחיוב שיהא לו בגדלותו.

ובאמת בעיקר הדברים, היאך הוא הגדר בחיובו של הקטן, היה מקום לדון אם אכן הוא חיוב דרבנן גרידא, או שאף בזה גדר החיוב הוא כחיוב חינוך.

ונפקא מינה בזה [לבד הא דלעיל] במה שכתבו הראשונים דאף שאין חיוב לקנות בגד הראוי לציצית [ורק בעידן ריתחה ענשינן עלה], מכל מקום בקטן חייב לקנות לו ציצית לחנכו [כמו שהביא המרדכי בסוכה מב מגי']

זריזין מקדימין בברכת המזון

עי"ש.

ובאמת, לולי דברי השעה"צ היה נראה דהתם אין צריך כלל לדין זריזין מקדימין, דכיון דיש כאן דין ממון לחבירו חייב להשיב את הגזילה משום האי טעמא דמזכויות הממון דחבירו הוא לתבוע כל רגע של אפשרות השימוש בממון.

ומדבריו דהשעה"צ חזינן שלא סבר כן, ולולי דין זריזין מקדימין ס"ל שלא היה עליו שום חיוב להזדרז בהשבת החפץ, ויל"ע בזה.

יש לעיין אם שייך דין זריזין מקדימין במצוות בברכת המזון, דהיינו כשעומד מיד אחר האכילה ורוצה לשהות מעט בין סיום הסעודה לברכת המזון, אם מחוייב מצד זריזין מקדימין להזדרז לברך מיד בסיום הסעודה, או שכל שלא יעבור זמן המצוה [דשיעור עיכול - ע"ב רגעים] אין קפידא ומעלה בזה.

ולכאורה לא שמענו שיהא דין זריזין מקדימין בכל כהאי גוונא.

אך באמת מבואר להדיא בשער הציון בהלכות יוהכ"פ (סי' תר"ו ס"ק ב') דאף בזה שייך דין זריזין מקדימין, וכולוב וקריאת שמע ושאר מצוות, עיי"ש.

[ובעיקר דברי השער הציון], הנה השעה"צ הוכיח מהכא דשייך בזה דין זריזין מקדימין, דהכי נמי גבי מצות השבת גזילה מחוייב בהשבת הגזילה תיכף שלא לעכבה בידו,

הירושלמי].
וממילא נפקא מינה בזה אם הבן עצמו מחוייב ליקח לעצמו ציצית או לא.

והנה במשנ"ב (תרנ"ח כ"ח) הביא מחלוקת האחרונים אם קטן יוצא ידי חובת חינוך בד' מינים שאולים [ביו"ט ראשון].

ואמנם להאמור לכאורה אין זה אלא לגבי חיוב של אב, שחיובו משום חינוך, וכמו שכתב המשנ"ב שם דגם בזה מתחנך הבן למצוות, אבל הקטן מצד עצמו ודאי לא די לו בד' מינים שאולים, שהרי אין כאן קיום של ד' מינים.

[ויש לעיין בזה], לפי מש"כ השעה"צ בגדר העניין דמצוות חינוך הוא רק על עצם המצוה ולא על פרטי המצוה, דאפשר שזה שייך גם בהחיוב דרבנן דידיה, וכגדול בשאר ימים, וצ"ע.]

והנה בגמ' בסוכה (מב.) לישנא דברייתא קטן היודע לנענע חייב בלולב להתעטף חייב בציצית וכו', והיינו שהחיוב מוטל על הבן.

ומאי דק במתני' ביומא לגבי חיוב תענית בקטן תנן מחנכים אותם לשעות, ויש לבאר החילוק.

ובאשר לשלמה כתב בזה דבלולב שייך חיוב על הבן מצד עצמו [וכדברי התוס' בברכות הנ"ל], אך בתענית דיום כיפור הא אינו מתענה כל היום ואין כאן שם תענית ואם כן לא שייך בזה חיוב אלא משום חינוך - להרגילו למצוות, וזה אין מחוייב אלא האב ולא הבן, וכעין זה כ' בחידושי רבי ראובן, והוא כהנ"ל.

ברכת מזל טוב
לידידינו היקר
החתן המופלג, מתלמידי רבינו שליט"א
הרב משה העברי נ"ו
לרגל נישואיו בשעט"מ בשבוע הבעל"ט